

ایجاد دادگاه تجاری در راستای اصل سرعت در آیین دادرسی

همایون مافی^۱

(همان افشار) ونگینی*

چکیده

یکی از ملاک‌های ارزیابی دادرسی عادلانه، سرعت در رسیدگی است و وقتی که اختلاف، مربوط به امور تجاری باشد، سرعت در دادرسی اهمیت بیشتری می‌یابد. در برخی از کشورها، جهت تسریع دادرسی تجاری، افزایش دقت و ارتقاء کیفیت رسیدگی، دادگاههای تجاری تأسیس شده است. در عصر حاضر که پیشرفت بشر در عرصه‌های گوناگون از جمله حقوق تجارت، به‌طور فزاینده‌ای رو به رشد است، از یک سو اختلافات ناشی از مراودات آنها نیز پیچیدگی خاصی پیدا کرده است که حل و فصل آنها مستلزم به کارگیری تخصص‌های مختلف می‌باشد و از سوی دیگر فرایند رسیدگی در دادگاهها طولانی بوده و نیازمند صرف زمان و هزینه زیادی می‌باشد. از آنجایی که سرعت از خصایص ذاتی تجارت می‌باشد، اطاله دادرسی در دعاوی تجاری، تاجر را با مشکلات جدی اقتصادی روبرو می‌کند. به همین جهت در سرمایه‌گذاری خارجی، بازرگانان در انتخاب کشور محل سرمایه‌گذاری علاوه بر امنیت و ثبات اقتصادی آن کشور، به امکان حل و فصل سریع اختلافات تجاری نیز توجه جدی می‌کنند. لذا عدم توجه به این امر خسارات زیادی را متوجه اقتصاد کشور می‌کند. از این رو مقاله حاضر، به دنبال تحلیل مفهوم اصل سرعت، بررسی ضرورت ایجاد دادگاههای تجاری و نقش آنها در دادرسی تجاری است.

کلیدواژه‌ها: اصل سرعت، دادرسی تجاری، دادگاه تجاری، نقش سرعت در دادرسی

۱. استاد گروه حقوق خصوصی، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، تهران، ایران

Email: hmynmafi@yahoo.com

*. رییس شعبه ۴۲ دیوان عدالت اداری، تهران، ایران، (نویسنده مسئول)

Email: afshar.r8@gmail.com

سرعت در دادرسی و اجرای عدالت در زمان معقول، امری است که در عصر حاضر، اکثریت قریب به اتفاق دادگاه‌ها در سراسر دنیا مکلف به رعایت آن هستند. تا جایی که در بند ۳ ماده ۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، بند ۱ ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر^۱ و نیز اصل هفتم از «اصول آیین دادرسی مدنی فراملی»^۲ سرعت در دادرسی را لازمه برخورداری از دادرسی عادلانه برشمردند. به همین جهت، یکی از حقوق بنیادین بشر در دادرسی قلمداد می‌شود. سرعت در حل و فصل اختلافات از اموری است که همیشه و در طول تاریخ مورد توجه بشر قرار گرفته است. این موضوع در دین اسلام نیز حائز اهمیت بوده تا جایی که یکی از نام‌های خداوند متعال «سریع الحساب» است. این اسم مبارک، ۸ بار در قرآن کریم تکرار شده است.^۳ از آیات مذکور استنتاج می‌شود که طولانی شدن رسیدگی^۴، نوعی عقوبت برای فرد مرتکب محسوب می‌شود (طیب، ۱۳۷۸: ۳۶۴).

سوالی که مطرح می‌شود این است که با وجود دادگاه‌های عمومی حقوقی با صلاحیت عام، چه ضرورتی به تأسیس دادگاه‌های تجاری در نظام حقوقی و قضایی ایران وجود دارد؟ آیا دادگاه‌های عمومی حقوقی، در طول سالیان گذشته، توانسته است مهم‌ترین نیاز بازرگانان در دعاوی تجاری - یعنی دادرسی سریع و تخصصی - با مرتفع سازد؟

یکی از اسباب توسعه اقتصادی و صنعتی هر کشوری سرمایه‌گذاری خارجی در آن کشور است، دولت‌ها همواره تلاش می‌کنند بسترهای لازم برای جذب سرمایه‌گذاری مستقیم^۵ و غیر مستقیم خارجی^۶ را فراهم آورند. یکی از موانع سرمایه‌گذاری خارجی در ایران - غیر از تحریم‌های بین‌المللی - عدم وجود دادگاه‌های تجاری و نیز اطاله دادرسی در دعاوی تجاری است. تا جایی که طبق گزارش بانک جهانی از

1. Article 6 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Right to a fair trial.

<https://rm.coe.int>، مراجعه شده در ۱۳۹۸/۲/۱۱.

2. ALI/UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure,

<https://www.unidroit.org>، مراجعه شده در ۱۳۹۸/۲/۲۰؛ مؤسسه بین‌المللی یکنواخت‌سازی حقوق خصوصی:

(The International Institute for the Unification of Private Law/ UNIDROIT)

یکی از سازمان‌های بین‌المللی فعال در زمینه یکنواخت کردن حقوق خصوصی است که در شهر رم ایتالیا استقرار دارد و ایران در ۱۹۵۱ م. به این سازمان ملحق شد. اصول آیین دادرسی مدنی فراملی حاصل همکاری مؤسسه مذکور و مؤسسه حقوق آمریکا (American Law Institute/ ALI) می‌باشد.

۳. ر. ک: به: سوره‌های غافر، آیه ۱۷: «الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ»، بقره، آیه ۲۰۲ - آل عمران، آیه ۱۹ و ۱۹۹ - مائده، آیه ۴ - رعد، آیه ۴۱ - ابراهیم، آیه ۵۱ - نور، آیه ۳۹ - قمر، آیه ۵۰ - انعام، آیه ۶۲.

۴. سوره معارج، آیه ۴: «فِي يَوْمٍ كَانَ مَقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ».

5. Foreign Direct Investment (FDI).

6. Foreign Portfolio Investment (FPI).

بررسی وضعیت ۱۰ شاخص «کسب و کار» نشان می‌دهد، ایران در بین ۱۹۰ کشور دنیا در سال ۲۰۱۷ میلادی، در جایگاه ۱۵۶ قرار داشته که در سال ۲۰۱۸ با ۴ رتبه تنزل در جایگاه ۱۶۰ قرار گرفته است.^۱ یکی از این شاخص‌ها، مدت زمان و نحوه رسیدگی به اختلافات تجاری در دادگاه‌ها می‌باشد. بنابراین ایجاد دادگاه‌های تجاری جهت تسریع در دادرسی دعاوی تجاری نقش عمده‌ای در رفع چنین موانعی خواهد داشت و یکی از نیازهای مهم در عرصه حل و فصل اختلافات تجاری محسوب می‌شود.

اهمیت موضوع اقتصاد و تجارت در زندگی امروزه بر کسی پوشیده نیست و روز به روز بر ضرورت توجه به آن افزوده می‌شود. حتی شعارها و نام‌گذاری سال‌های اخیر، در یک دهه گذشته غالباً بر مدار اقتصاد، تولید و تجارت بوده است.^۲ جامه عمل پوشاندن به این شعارها، مستلزم عزم و اراده جدی در قوای سه گانه در کشور است. بدین نحو که هر دستگاهی موانع مرتبط با وظایف آن دستگاه را شناسایی و در جهت رفع آن اقدامات قانونی را انجام دهد. با این وصف یکی از راه کارهای جدی، در حوزه صلاحیت و وظایف قوه مقننه، تصویب قوانین کارگشا در این زمینه‌هاست. در کشوری که نرخ تورم بالاست، سرعت در حل و فصل اختلافات و دعاوی تجاری تولیدکنندگان و تجار ارزش اقتصادی و مالی علی‌حده‌ای دارد.^۳ چه اینکه اطلاع در رسیدگی و تعیین تکلیف نتیجه معامله یا سرمایه متنازع فیه، سرمایه‌گذار را با تورم نیز مواجه خواهد کرد که خود تحمیل هزینه و خسارت مالی است. تأسیس دادگاه‌های تجاری با تعیین صلاحیت خاص مرتبط با حوزه تجارت و تولید، با استفاده از قضاتی با دانش تخصصی در حقوق تجارت و حقوق اقتصادی موجب تسریع دادرسی تجاری و اتقان آرای صادره از آن مرجع خواهد شد. در این راستا دولت وقت در ۱۳۹۱/۳/۲۱ «لایحه آیین دادرسی تجاری» را تقدیم مجلس شورای اسلامی نمود که از جمله اهداف مصرح در آن، تأسیس دادگاه‌های تجاری در ایران، تسریع دادرسی دعاوی تجاری و رسیدگی تخصصی به آنها با بهره‌گیری از ابزارهای جدید حقوقی می‌باشد که متأسفانه با گذشت ۱۰ سال از طرح آن تاکنون به تصویب نرسیده است.

۱. سایت انجام کسب و کار بانک جهانی، سال ۲۰۱۷، مراجعه در ۱۰ مهر ۱۴۰۰: www.doingbusiness.org

و همچنین <http://eshteghal.ir>

۲. جهت دیدن نام‌گذاری سال‌ها توسط رهبر انقلاب اسلامی ایران در یک دهه گذشته، ر. ک:

سایت ویکی‌پدیا، <https://fa.wikipedia.org>

۳. تورم، افزایش مداوم در سطح عمومی قیمت‌ها یا کاهش مستمر در قدرت خرید با پول یک کشور می‌باشد که هزینه‌های جدی بر جامعه تحمیل خواهد کرد. این پدیده موجب عدم اطمینان و در نتیجه سلب انگیزه و تأخیر در تصمیم‌گیری برای سرمایه‌گذاری می‌شود (پژویان، خسروی، ۱۳۹۱: ۱).

تسریع در دادرسی از آن چنان اهمیتی برخوردار است که آن را یکی از اصول دادرسی عادلانه برشمرده‌اند و در مقررات بسیاری از کشورها و نیز در اصول آیین دادرسی فراملی بدان اشاره شده است که ضروری است مفهوم و مبانی آن تبیین شود.

همان‌طور که بیان شد بانک جهانی جهت پایش محیط کسب و کار، سرمایه‌گذاری و تجارت در هر کشوری، شاخص‌ها و مؤلفه‌هایی را تعریف نموده و بر اساس آنها، کشورها را رتبه بندی کرده است. در سال ۲۰۱۸ دستگاه قضایی ایران در شاخص کیفیت فرایندهای قضایی نمره ۵ از ۱۸ و در ساختار دادگاه‌ها نمره نیم از ۵ را کسب کرده است. در این میان، فقدان دادگاه‌های خاص تجاری، جهت رسیدگی به دعاوی تجاری یکی از ایرادات و ضعف‌های دستگاه قضایی ایران قلمداد شده است.^۱ برخی از کشورهای پیشرو در اقتصاد و تجارت با درک صحیح از نحوه حل و فصل اختلافات تجاری اقدام به تأسیس دادگاه‌های تجاری نموده‌اند که بررسی تجربه آنها و نتایج حاصل از آن می‌تواند در درک ضرورت تأسیس دادگاه‌های تجاری ایران مؤثر باشد. از این رو، ضرورت احیای دادگاه‌های تجاری در ایران با نگاهی بر لایحه آیین دادرسی تجاری مورد تحلیل قرار گرفته و در نهایت طی مطالعه تطبیقی، نقش سرعت در دادرسی تجاری در نظام حقوقی فرانسه و انگلیس در مقایسه با ایران بررسی شده است.

۱. مفهوم اصل سرعت و دادرسی تجاری

برخی از قواعد و اصول دادرسی کلی و در تمامی دعاوی و در هر مراجع قضایی جاری می‌باشند (محسنی، ۱۳۹۴: ۱۹/۲) که از آن جمله می‌توان به اصل سرعت در دادرسی تجاری اشاره کرد. در ذیل مفهوم اصل سرعت، دادرسی تجاری و پیشینه تاریخی آن مورد بحث قرار می‌گیرد.

۱-۱. مفهوم اصل سرعت

اصل^۲ در مفهوم لغوی، به معنای ریشه، پایه و بنیاد می‌باشد. جمع آن اصول است که به معنای قواعد قانونی نیز به کار می‌رود (عمید، ۱۳۸۴: ۹۵). در اصطلاح حقوقی به اعتبار معانی متعدد اصل، تعاریف مختلفی از آن ارائه شده است. بعضی گفته‌اند منظور از «اصل» مقررات بسیار کلی و عمومی است که

۱. سایت انجام کسب و کار بانک جهانی، سال ۲۰۱۷، مراجعه در ۱۰ مهر ۱۴۰۰: www.doingbusiness.org

و همچنین <http://eshteghal.ir>

2. Principles.

معیارهای دادرسی را مشخص می‌کند و در مقابل، منظور از «قواعد»^۱ مقررات جزئی و تفصیلی است که برای تکمیل اصول وضع می‌شود و امکان اجرای آنها را فراهم می‌سازد و برای تحقق کامل اهداف اصول ضروری است (غمامی، محسنی، ۱۳۹۰: ۱۵). اما منظور ما از «اصل» در عبارت «اصل سرعت در دادرسی تجاری» بنیان‌ها و نهادهای اساسی است که در هر نظام حقوقی برمقررات حاکمیت دارد و مواد قانونی منبعث از آن اصول هستند (مهاجری، ۱۳۸۷: ۱/۳۸).

اصول دادرسی شامل اساسی‌ترین احکام حقوقی است بر تمامی احکام جزئی تر حقوق حاکم است. هر چند اصول دادرسی صریحاً مورد اشاره قانون‌گذار قرار نگرفته‌اند، اما با این حال اجرای صحیح قواعد آیین دادرسی در گرو رعایت اصولی است که به آن اصول راهبردی دادرسی می‌گویند که مهم‌ترین و اصلی‌ترین نقش این اصول، تضمین عدالت در دادرسی است. بنابراین، اصول دادرسی را می‌توان به مجموعه ضوابط کلی، بنیادین و راهبردی توصیف کرد که عدالت و انصاف را در دادرسی‌ها محقق می‌کند و به دادرسی، موضوع و عناصر آن جهت درست می‌دهد (غمیلوی گلوچه، ۱۳۹۷: ۶۷).

«سرعت»^۲ به معنای عجله و شتابزدگی نیست، بلکه به معنای حرکت بدون وقفه دادرسی در کمترین زمان، همگام با اصول دادرسی می‌باشد ولی عجله، حرکت فوری و به ظاهر مفید، اما خلاف اصول دادرسی است که از آن، بار معنایی منفی خارج می‌شود. دادرسی عادلانه، اصولی دارد که رعایت آنها نتیجه معقول و منطقی‌تری از رسیدگی را به دست می‌دهد. از جمله این اصول، اصل محاکمه در مهلت معقول است که به آن «اصل سرعت در دادرسی» نیز می‌گویند.

«طولانی شدن غیر قانونی»^۳ و غیر منطقی فرایند رسیدگی به امر یا دعوا در مرجع قضایی، از مقطع شروع دعوا تا صدور رأی قاطع را اطاله دادرسی می‌گویند (دهقانی، ۱۳۹۰: ۱۶). سرعت^۴ در احقاق حق، یکی از شاخص‌های ارزیابی عدالت است. امروزه سرعت در دادرسی، از چنان اهمیتی برخوردار است که آن را یکی اصول مسلم دادرسی دانسته‌اند؛ به گونه‌ای که توافق خلاف آن، جز در موارد استثنایی ممنوع است.^۵ مبنای اصل سرعت در دادرسی تجاری، سرعت در اعمال تجاری است. در واقع، ویژگی سرعت در اعمال تجاری اقتضا می‌کند که دعاوی تجاری از برخی تشریفات زمان بر دادرسی معاف شود و تابع آیین

1. Rules.
2. La Rapidite.
3. Undue Delay.
4. Expedition.

۵. ماده ۹۹ قانون آیین دادرسی مدنی

دادرسی سریعی قرار گیرد. بنابراین برای تضمین رعایت اصل سرعت، تدوین آیین دادرسی ساده به منظور رسیدگی سریع به دعاوی تجاری ضروری است. تا با صرف کمترین وقت و هزینه نسبت به رسیدگی و صدور رأی در خصوص آنها اقدام گردد (افتخار جهرمی، خراسانی، ۱۳۹۶: ۵۰).

موضوع سرعت دادرسی در «اصول آیین دادرسی فراملی» نیز مورد توجه قرار گرفته و در اصل ۷ آمده است: «دادگاه باید در مدتی معقول و متعارف دعوا را حل و فصل کند. بدین منظور طرفین باید با دادگاه‌ها همکاری نمایند. آنها از حق مورد مشورت معقول و متعارف قرار گرفتن پیرامون تعیین اوقات رسیدگی برخوردار هستند. قواعد دادرسی و دستورهای دادگاه می‌تواند برنامه زمانی قابل پیش‌بینی را مشخص و مواعیدی را معین کنند.»^۱ این اصل جهت تسریع در دادرسی، به دادگاه اجازه می‌دهد که با مشورت گرفتن از طرفین بتواند یک برنامه زمانی معقول و متعارف را برای جریان دادرسی تنظیم کند.

در باب «هزینه‌ها و خسارات دادرسی»^۲، اصل ۲۵ از اصول آیین دادرسی مدنی فراملی، محکوم له را طبق طبق اصول کلی مستحق دریافت هزینه‌های متعارف دادرسی می‌داند. اما در صورت وجود جهات موجه و روشن - از جمله زمانی که محکوم له به مسائل غیر مرتبط در دعوا استناد کرده و موجب اطاله دادرسی شده است یا در فرایند دادرسی از مقررات آیین دادرسی سوء استفاده نموده - طبق این اصل دادگاه می‌تواند میزان هزینه‌هایی که محکوم له، استحقاق دریافت آنها را دارد، محدود نماید یا وی را از دریافت این هزینه‌ها محروم نماید (غمامی، محسنی، پیشین، ۱۳۸۵: ۱۶۳/۷۴). این امر موجب می‌شود طرفین ضمن حسن نیت و تعامل با دادگاه، از اقداماتی که زمان دادرسی را تطویل می‌کند پرهیز نمایند.

دستور موقت از جمله تصمیمات قضایی است که با سرعت و فوریت اتخاذ و اجرا می‌شود. اهمیت این امر بر تدوین‌کنندگان اصول آیین دادرسی مدنی فراملی پوشیده نمانده و در اصل هشتم به «اقدامات موقتی و تأمینی»^۳ اشاره شده که بیان می‌دارد: «بند ۱ - دادگاه می‌تواند به منظور تأمین کارآمدی تصمیم نهایی^۴ یا حفظ یا حل و فصل وضع موجود با صدور اقدامات موقتی موافقت کند. دادگاه باید در هنگام صدور این قبیل اقدامات به اصل تناسب^۵ توجه نماید.» (غمامی، محسنی، پیشین: ۸۶). تأثیر عمده دستور موقت در

1. American Law Institute (Washington, D. C. ,U. S. A.) and UNIDROIT (Rome,Italy) , U. S. A. cambridge university Press, 2006. ALI/UNIDROIT, Principles of Transnational Civil Procedure. Available from: <https://www.unidroit.org>.. Accessed May 13, 2019.

2. Costs.

3. Provisional and Protective Measures (Mesures provisoires et conservatoires).

4. Final judgment (La décision `a intervenir).

5. The principle of proportionality (Le principe de proportionnalité).

سهولت و تسریع اجرا و جلوگیری از تعسر یا تعذر اجرای حکم است. حق مورد دادخواهی زمانی احقاق می‌گردد که حکم به طور کامل اجرا شود.

از آنجایی که اجرای احکام نیز بخشی از فرایند دادرسی می‌باشد بنابراین سرعت در اجرای حکم نیز حائز اهمیت است. اصل ۲۶ اصول آیین دادرسی مدنی فراملی با عنوان «ویژگی اجرای فوری رأی»^۱ و با هدف تسریع اجرای احکام بیان می‌دارد: «اصولاً رأی نهایی دادگاه نخستین فوراً قابل اجرا است.» حتی اگر اصل مذکور را تعبیر به اجرای موقت حکم کنیم، اصول دیگری نیز به لزوم اجرای سریع احکام دادگاه‌ها اشاره و تأکید می‌کند. اصل ۲۹ با عنوان «اجرای مؤثر»^۲ بیان می‌کند: «طرفین باید بتوانند از آیینی استفاده کنند که اجرای سریع و مؤثر آراء، از جمله آرای مربوط به محکومیت‌های مالی، محکومیت به پرداخت خسارت و هزینه قرارها و اقدامات موقتی را تضمین می‌کند.» (غمامی، محسنی، پیشین: ۱۸۱).

۲-۱. دادرسی تجاری در ایران

در ایران در جهت تسریع حل و فصل اختلافات تجاری دادگاه‌های تجاری از سال‌های دور تشکیل شد. این دادگاه‌ها غالباً با رویکرد تخصصی و با حضور مشاوران تجاری تشکیل می‌شد. با بررسی قوانین قبل از مشروطه و در پی تصویب اولین قانون در زمینه بازرگانی^۳ و رشد و توسعه امور تجاری، اولین محکمه تجاری در سال ۱۲۶۲ (۱۳۰۱ ه. ق) به عنوان یک مرجع صنفی برای رسیدگی به دعاوی میان تجار در دیوان خانه تشکیل شد (راوندی، ۱۳۶۸: ۲۴۶). در همین دوران - دوره حکومت ناصرالدین شاه قاجار - جمعی از بازرگانان بزرگ تلاش و پیگیری فراوانی نمودند تا دادگاه تخصصی - تجاری تشکیل شود و نهایتاً منجر به صدور فرمانی از سوی ناصرالدین شاه شد که به موجب آن مجلس وکلای تجار ایران که «مجلس تجارت» نام گرفت، شروع به کار نماید (قاسمی حامد، غفوری اصل، ۱۳۹۵: ۴۲؛ امین، ۱۳۸۲: ۴۰۸ و ۴۱۰).

در سال ۱۲۹۴ شمسی (۱۳۳۳ ه. ق) قانون محاکم تجارت ساختار دادگاه‌های تجاری را تغییر داد. به موجب این قانون محاکم صلحیه تجارت و محاکم بدایت تجارت در نقاطی از ایران که در امور تجاری توسعه یافته بودند تأسیس شد. رؤسا و معاونین این محاکم توسط دولت و از بین قضات منصوب می‌شدند و کارمندان دادگاه تجارت از سوی بازرگانان با رعایت شرایط مقرر قانونی انتخاب می‌شدند. با تصویب

1. Immediate Enforceability of Judgments.
2. Effective Enforcement.

۳. قانون قبول و نکول بروات تجاری مصوب ۱۳۲۸ ه. ق.

قانون تشکیل محاکم تجارت در سال ۱۳۰۴ تغییراتی در ساختار این دادگاه ایجاد شد. با بروز مشکلات کارمندان غیرمستخدم دولت و عدم رعایت نظامات اداری و تعویق امور دادگاه، «قانون تشکیلات» مصوب ۱۳۰۷ الزام شرکت کارمند منتخب تجار در دادگاه را نسخ کرده و حضور آنان را منوط به تقاضای هریک از اصحاب دعوا کرد که در این فرض به وی «مصدق» می‌گفتند. کم‌کم با بروز مشکلات عملی از جمله شائبه طرفداری مصدق از طرفی که وی را انتخاب کرده بود قانون جدیدی موسوم به «قانون تسریع محاکمات» مصوب ۱۳۰۹ تصویب شد و طی آن دادگاه‌های تجاری از نظام قضایی ایران حذف و دعاوی مربوط به آن در محاکم حقوقی رسیدگی شد.^۱ با این حال برای رسیدگی به دعاوی تجاری فصل مجزایی در نظر گرفته و مقررات ویژه‌ای از جمله دادرسی اختصاری^۲ و اجرای موقت احکام در دعاوی تجاری^۳ وضع شد که طرفین حق درخواست مشترک مصدق تجاری در هیأت حاکمه دادگاه را نیز داشتند (متن دفتری، ۱۳۷۸: ۵۴/۱-۵۵). بدین ترتیب عمر محاکم تجاری در ایران خاتمه یافت.

با نگاهی به گذشته، ملاحظه می‌شود که از زمان حکومت قاجار به بعد توجه به تشکیل دادگاه‌های تجاری جدی شد و به پیروی از نظام حقوقی کشورهای مثل فرانسه و بلژیک اقداماتی صورت گرفت. با تصویب قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۱۸ قانون تسریع محاکمات نسخ شد^۴ و به کلیه دعاوی مدنی و دعاوی بازرگانی در دادگاه‌های حقوقی و بر اساس قانون مذکور رسیدگی شد.^۵ با این وصف که مقررات دادرسی اختصاری در دعاوی تجاری و قابلیت اجرای موقت احکام صادره در خصوص دعاوی بازرگانی و غیره پیش‌بینی شده بود.^۶ آخرین اراده قانون‌گذار در قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹ نیز تغییری در ساختار دادگاه‌های حقوقی ایجاد نکرده و کماکان این محاکم به دعاوی تجاری مطابق قواعد عمومی رسیدگی می‌کنند.

۱. ماده ۱۸ قانون تسریع محاکمات مصوب ۱۳۰۹

۲. ماده ۱۹ قانون تسریع محاکمات

۳. ماده ۲۳ قانون تسریع محاکمات

۴. بند ۱۳ ماده ۷۸۹ قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸

۵. ماده ۱ قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۱۸

۶. مواد ۱۴۳ و ۱۹۱ قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۱۸

۱-۳. بررسی ضرورت احیای دادگاه‌های تجاری در ایران

در سال ۱۳۹۰ لایحه آیین دادرسی تجاری به تصویب هیأت وزیران رسید. هدف از تهیه لایحه مذکور، تشکیل دادگاه تجاری جهت تخصصی نمودن محاکم در امور تجاری و در نتیجه تسریع دادرسی دعاوی تجاری اعلام شده است.^۱

در راستای تدوین لایحه مذکور، عده‌ای از حقوق‌دانان با تشکیل دادگاه‌های تجاری مخالفت نمودند. این دسته از حقوق‌دانان عقیده دارند: اولاً در صورت تشکیل دادگاه‌های تجاری موضوع اختلاف در صلاحیت بین محاکم تجاری و دادگاه‌های عمومی حقوقی پیش خواهد. این مسئله باعث می‌شود که عملاً فرایند دادرسی دچار اطاله شود. ثانیاً پیش‌بینی یک مرجع خاص برای رسیدگی به دعاوی فیمابین یک طبقه خاص اجتماعی به تبعیض طبقاتی منجر می‌شود که برخلاف اصل برابری افراد در مقابل قانون است. ثالثاً اعطای اختیار تصمیم‌گیری به یک تاجر، در اختلافات تجاری به دلیل این که وی دارای دانش حقوقی کافی نیست خطرناک است (افتخار جهرمی، خراسانی، پیشین: ۵۲). در مقابل گفته شده که اولاً اطاله دادرسی به دلیل اختلاف در صلاحیت اجتناب‌ناپذیر است و مخصوص دادگاه‌های اختصاصی نمی‌شود و بین دادگاه‌های عمومی هم قابل تحقق است. به منظور کاهش این اختلافات می‌توان از طریق شفافیت در تدوین مقررات راجع به صلاحیت دادگاه تجاری اقدام نمود. ثانیاً تبعیض مطرح شده ناروا نیست بلکه ویژگی‌های خاص تجارت، اقتضا می‌نماید که دعاوی تجاری بر اساس مقررات و از سوی قضات متخصص رسیدگی شود تا تحقق عدالت و تأمین نیازهای عرصه تجارت میسر شود. ثالثاً ایراد نداشتن تخصص حقوقی مقام رسیدگی‌کننده به دعاوی تجاری از طریق پیش‌بینی یک قاضی دادگستری در ترکیب قضات دادگاه تجاری برطرف شدنی است (همان: ۵۲).

یکی از موانع سرمایه‌گذاری خارجی در ایران، عدم وجود دادگاه‌های تجاری و نیز اطاله دادرسی در دعاوی تجاری است. تا جایی که طبق گزارش بانک جهانی^۲ از بررسی وضعیت ۱۰ شاخص «کسب و کار» نشان می‌دهد، ایران در بین ۱۹۰ کشور دنیا در سال ۲۰۱۷ میلادی، در جایگاه ۱۵۶ قرار داشته که در سال

۱. ماده ۱ لایحه آیین دادرسی تجاری: «به منظور رسیدگی تخصصی و افزایش دقت و تسریع در روند رسیدگی به دعاوی ناشی از امور تجاری و اجرای آراء ناظر به آن و تقویت نقش عرف در رسیدگی به این دعاوی، دادگاه تجاری تشکیل می‌شود.»

۲. نام اصلی آن بانک بین‌المللی توسعه و ترمیم است که جزئی از نهادهای مربوط به سیستم‌های مالی سازمان ملل می‌باشد.
International Bank for Reconstruction and Development (IBRD)

۲۰۱۸ میلادی با ۴ رتبه تنزل، در جایگاه ۱۶۰ دنیا قرار گرفت.^۱

یکی از این شاخص‌ها، شاخص لازم‌الاجرا شدن قراردادهاست (سعیدی، میعاد، ۱۳۹۰: ۱۹۱). که ایران در این شاخص در رتبه ۷۰ قرار گرفته بود. بر اساس همین گزارش ایران در سال ۲۰۱۸ میلادی با ۱۰ پله تنزل، رتبه ۸۰ را کسب کرد. چهار معیار در اندازه‌گیری این شاخص دخیل هستند: ۱- زمان مربوط به تعطیلی یک بنگاه اقتصادی که در ایران ۴/۵ سال اعلام شده است. ۲- هزینه (به‌عنوان درصدی از سرمایه بنگاه) این رقم در ایران ۱۵ است. ۳- نرخ احیا و تجدید بنگاه اقتصادی که در ایران ۱۸ درصد اعلام شده است. ۴- قدرت قوانین مربوط به ورشکستگی، که ایران از ۱۶ امتیاز رقم ۷ را به خود اختصاص داده است. مطابق جدول زیر که وضعیت ایران در شاخص سهولت انجام کسب و کار از حیث اجرای قراردادها مبتنی بر گزارش سال ۲۰۱۸ میلادی بانک جهانی را نشان می‌دهد، زمان متوسط دادرسی و قضاوت در این زمینه ۲۹۵ روز و اجرای احکام آنها ۱۸۰ روز و جمعاً ۵۰۵ روز می‌باشد. هزینه مورد نیاز برای حل و فصل اختلافات تجاری ۱۷ درصد ارزش طلب اعلام شده است. (دفتر پایش و بهبود محیط کسب و کار، پیشین)^۳

مقایسه مؤلفه‌های نماگر اجرای قراردادها طی سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ میلادی

مؤلفه	گزارش ۲۰۱۷	گزارش ۲۰۱۸
رتبه	۷۰	۸۰
امتیاز فاصله تا اقتصاد پیشرو	۵۹/۰۷	۵۹/۰۷
زمان (روز)	۵۰۵	۵۰۵
هزینه (درصد از طلب)	۱۷	۱۷
شاخص کیفیت فرایندهای قضایی (۱۸-۰)	۵/۵	۵

Source: Doing Business 2018

۱. دفتر پایش و بهبود محیط کسب و کار، معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی جمهوری اسلامی ایران، گزارش وضعیت ایران در شاخص سهولت انجام کسب و کار سال ۲۰۱۸ میلادی بانک جهانی و راهکارهای پیشنهادی ارتقای آن، ۱۳۹۶، قابل دسترسی در: <http://eshteghal.ir> مراجعه شده در ۲۸ اردیبهشت ۱۳۹۸.
۲. «این شاخص به بررسی کارآمدی سیستم قضایی یک کشور در حل و فصل اختلافات تجاری می‌پردازد. این شاخص زمان، هزینه و تعداد مراحل مورد نیاز برای رسیدگی به یک دعوا و سرعت رسیدگی به اختلافات تجاری و صدور رأی در مورد آن و اجرای رأی صادره را مورد بررسی قرار می‌دهد».
۳. قابل دسترسی در: <http://eshteghal.ir> مراجعه شده در ۲۸ اردیبهشت ۱۳۹۸.

بانک جهانی برای ارزیابی وضعیت کسب و کار هر کشوری نماگرهایی^۱ رابیان می‌کند. در ذیل هر نماگر، شاخص‌هایی^۲ را معین کرده و در خصوص آنها تحقیقاتی انجام می‌دهد. در نماگر ورشکستگی و پرداخت دیون، ایران رتبه ۱۶۰ را کسب کرده است. زمان طی شده برای فرایند ورشکستگی در ایران ۵.۴ سال و هزینه مورد نیاز ۱۵ درصد از دارایی بنگاه بدهکار اعلام شده است.

مقایسه مؤلفه‌های نماگر ورشکستگی طی سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ میلادی

مؤلفه	گزارش ۲۰۱۷	گزارش ۲۰۱۸
رتبه	۱۵۶	۱۶۰
امتیاز فاصله تا اقتصاد پیشرو	۲۵/۲۵	۲۳/۹۳
زمان (سال)	۴/۵	۴/۵
هزینه (درصد از دارایی)	۱۵	۱۵
نرخ بازستانی (نرخ احیا و تجدید بنگاه اقتصادی) (سنت در هر دلار)	۱۷/۹	۱۵/۴
قدرت قوانین مربوط به ورشکستگی (۱۶-۰)	۵	۵

Source: Doing Business 2018

بدیهی است انتشار گزارش حاوی ایرادات مذکور در دنیا در کنار عواملی همچون تحریم اقتصادی، مانع بزرگی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی و توسعه تجارت در ایران ایجاد می‌کند. بنابر این، ایجاد دادگاه‌های تجاری و تصویب قانون آیین دادرسی تجاری، نقش عمده‌ای در رفع چنین موانعی خواهد داشت. از این رو، قانون‌گذار در ماده ۲۹ قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار ۱۳۹۰/۱۲/۲۷ بر لزوم تشکیل دادگاه‌های تجاری و آیین دادرسی تجاری تأکید کرده و بیان می‌دارد: «قوه قضائیه و دولت اقدامات قانونی لازم را برای تنظیم آیین دادرسی تجاری و تشکیل دادگاه‌های تجاری به عمل می‌آورند». با توجه به آنچه گذشت به نظر می‌رسد که در عصر کنونی و با عنایت به شرایط حاکم در عرصه تجارت و لزوم حل و فصل سریع دعاوی تجاری، باید دادگاه‌های تجاری احیا شوند. بنابراین، ضروری است که قانون‌گذار اهتمام بیشتری در این زمینه نشان داده و در تصویب قانون مربوط به تأسیس دادگاه‌های تجاری تسریع نماید.

۱. نماگرهای موضوع ارزیابی بانک جهانی عبارتند از:

۱- نماگر شروع کسب و کار ۲- نماگر اخذ مجوزهای ساخت و ساز ۳- نماگر دسترسی به برق ۴- نماگر اخذ اعتبار ۵- نماگر ثبت مالکیت ۶- نماگر پرداخت مالیات ۷- نماگر تجارت فرامرزی ۸- نماگر حمایت از سرمایه‌گذاران خرد ۹- نماگر الزام‌آور بودن اجرای قراردادها ۱۰- نماگر ورشکستگی و پرداخت دیون <http://eshteghal.ir> مراجعه شده در ۱۳۹۸/۲/۲۸.

۲. در شاخص کیفیت فرایندهای قضایی، پارامترهای مطروحه عبارتند از: ساختار دادگاه و اقامه دعوا، مدیریت پرونده، اتوماسیون دادگاه، حل اختلاف جایگزین، ر. ک: (همان)

۲. نقش سرعت در دادرسی تجاری

در عرصه تجارت، سرعت به جهت ایفای نقش اساسی در کاهش زمان و جلوگیری از اتلاف منابع، جوهره حقیقی تجارت بوده و دارای اهمیت بنیادین در روابط تجاری است. در امور تجاری، ویژگی سرعت، در قواعد راجع به تشکیل تعهدات تجاری و اثبات آن، آیین دادرسی ساده و سریع و اجرای موقت احکام تجاری ملاحظه می‌شود. در نتیجه در معاملات تجاری - برخلاف حقوق مدنی که دقت در جزئیات و امنیت معاملات موجب اتلاف زمان می‌شود - زمان و سرعت بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد. (افتخار جهرمی، خراسانی، پیشین: ۴۸).

۲-۱. تحلیل نقش سرعت در دادرسی تجاری در ایران

برخی از حقوق دانان معتقدند زمان و هزینه دو عامل مهم در تشخیص عادلانه بودن دادرسی می‌باشد و در این راستا «نظریه هزینه‌های اقتصادی و هزینه‌های اشتباه در دادرسی» را مطرح می‌کنند (محسنی، ۱۳۸۷: ۳۰۱/۱).

در این نظریه هدف، بررسی و مقایسه نتایج به دست آمده از دادرسی از یک سو، با وقت و زمان صرف شده طرفین دعوا از سوی دیگر می‌باشد تا مشخص شود آیا این دو مقوله با هم همخوانی دارند یا خیر؟ بعضی از حقوق دانان نیز سه نوع زمان را برای معقول و متعارف کردن سرعت در دادرسی بیان می‌کنند (محسنی، ۱۳۸۹: ۴۷ و ۹۶):

۱. زمان قابل پیش‌بینی، زمانی قراردادی است که مواعد دادرسی را با توافق طرفین و دادرس پیش‌بینی می‌کنند که می‌توان آن را به عنوان برنامه زمانی جریان دادرسی تلقی نمود.
۲. زمان مفید، مدت زمانی است که دادگاه صرفاً به حل و فصل دعوا اختصاص می‌دهد که وابسته به کیفیت امکانات دادگاه میزان بهره‌وری از آن متغیر است.
۳. زمان بهینه، زمانی است که با توجه به ماهیت و پیچیدگی پرونده و نیز رفتار طرفین و سایر اشخاص دخیل در دادرسی مورد توجه قرار می‌گیرد.

در قوانین ایران مقرراتی به طور پراکنده در راستای تسریع دادرسی به چشم می‌خورد. اما از یک طرف این مقررات بسیار محدود و ناکافی می‌باشند از سوی دیگر جزء مقررات عمومی محسوب می‌شوند و اختصاص به امور تجاری ندارند. اخیراً و در سال ۱۳۹۰ «لایحه قانون آیین دادرسی تجاری» به تصویب هیأت وزیران رسیده، که با هدف تسریع در دادرسی دعاوی تجاری و تخصصی نمودن محاکم در امور

تجاری^۱ تهیه شده است. در این لایحه برای نیل به اهداف فوق از ابزارهایی از جمله اصل سرعت در دادرسی استفاده شده است.

اطاله دادرسی تجاری، بخش‌های متعدد از حوزه اقتصاد و تجارت را دچار چالش و حتی بحران می‌کند. از جمله این موارد، امور مربوط به ورشکستگی می‌باشد. از نظر برخی حقوق‌دانان سرعت در دادرسی در امر توقف و ورشکستگی دو اثر پیشگیرانه و جبران خسارت را به دنبال خواهد داشت. بدین معنا که معمولاً فروش‌های مهلت دار بر اساس اعتماد و اتکای ملائت ظاهری تاجر انجام می‌شود. از سوی دیگر، بضاعت یا بی‌بضاعتی واقعی تاجر غالباً بر دیگران پوشیده است و حتی گاهی خود تاجر نیز از آن مطلع نیست. با مکتوم ماندن ورشکستگی تاجر، طرفهای معامله با اعتماد بر ظواهر امر، کماکان با تحویل کالا، در پرداخت ثمن مهلت می‌دهند. از آنجایی که تمکن ظاهری تاجر، موجب اعطای اعتبارات مالی به وی است، عدم تمکن نیز باعث سلب اعتبار می‌شود. در این شرایط با اعلام سریع توقف و سپس صدور حکم ورشکستگی تاجر، هم دیون تاجر به نحو غیرقابل جبرانی افزایش نمی‌یابد و هم طرفهای تجاری تاجر، فریب ظواهر آرام و مستطیع وی را نخورده و خسارت کمتری متحمل می‌شوند. (صقری، ۱۳۸۸: ۱/۲۵)

چنانچه تاجری حسن نیت داشته و از زمانی که خود را متوقف می‌داند عملیات تجاری خود را متوقف کرده باشد، عدم تعیین تکلیف سریع، لطمه اقتصادی به وی وارد خواهد کرد. چنانچه تاجر سوء نیت داشته باشد در فاصله بین طرح دعوا تا صدور حکم یا صدور دستور توقیف اموال، فرصت امحاء یا از میان بردن اموال را خواهد داشت (ستوده تهرانی، ۱۳۸۹: ۴/۱۲۷). شاید یکی از اهداف قانون‌گذار در تعیین مهلت کوتاه سه روزه^۲ در اعلام توقف تاجر به دادگاه، رسیدگی سریع به وضعیت تاجر بوده تا حتی‌المقدور از ضررهای فوق‌الذکر کاسته شود. این مهلت در کشورهای اروپایی بیشتر است. به‌طور مثال در سوئیس طبق مواد ۱۵۹ به بعد قانون (LP) مهلت ۲۰ روز می‌باشد. در انگلیس طبق ماده ۵۱۸ قانون شرکتها مصوب ۱۹۵۸ مهلت ۳ هفته است. این مهلت در کشورهای اروپای غربی از جمله فرانسه ۱۵ روز می‌باشد. (صقری، پیشین، ۸۷). به نظر می‌رسد که در بنگاه‌های اقتصادی بزرگ، مهلت سه روزه مذکور برای ارزیابی شرایط مذکور کافی نبوده و ممکن است موجب تضییع حق اشخاص ذینفع گردد.

۱. ماده ۱ لایحه آیین دادرسی تجاری: «به منظور رسیدگی تخصصی و افزایش دقت و تسریع در روند رسیدگی به دعاوی ناشی از امور تجاری و اجرای آرای ناظر به آن و تقویت نقش عرف در رسیدگی به این دعاوی، دادگاه تجاری تشکیل می‌شود»
۲. ماده ۴۱۳ قانون تجارت.

در بررسی آرای محاکم، رأی قابل تأملی در سالهای گذشته صادر شده است. بدین شرح که در پی فوت تاجری در ۱۳۲۶/۱۱/۱۱، ورثه وی بلافاصله اعلام توقف تاجر متوفی را به دادگاه می‌نمایند و حکم ورشکستگی در تاریخ ۱۳۳۱/۱۲/۱۰ با قید تاریخ توقف ۱۳۲۷/۱۱/۱۲ توسط دادگاه صادر می‌شود. اعتراض معترض در دادگاه استان رد می‌شود. در مرحله فرجام شعبه ۶ دیوان عالی کشور با اعلام اینکه حکم ورشکستگی پس از یک سال از تاریخ فوت مرحوم صادر گردیده و مخالف مدلول ماده ۴۱۲ قانون تجارت می‌باشد، حکم فرجام خواسته را نقض و پرونده به شعبه دیگر دادگاه ارجاع می‌شود. دادگاه همعرض ضمن فسخ دادنامه بدوی، درخواست ورشکستگی متوفی را رد می‌کند. این رأی مورد فرجام خواهی اداره تصفیه امور ورشکستگی قرار می‌گیرد. معترض استدلال می‌نماید که درخواست ورثه مبنی بر ورشکستگی قبل از انقضای مهلت یکساله به دادگاه تقدیم شده بود. ولی رسیدگی دادگاه به طول انجامید و دادگاه خارج از مهلت یک سال از تاریخ فوت تاجر، حکم صادر کرده و این حکم مخالفتی با ماده ۴۱۲ قانون تجارت ندارد. در نهایت شعبه ۱۰ دیوان عالی رأی شعبه ۱۲ دادگاه استان را تأیید می‌کند (همان: ۱۱).^۱ به نظر می‌رسد آرای شعب ۶ و ۱۰ دیوان عالی کشور قابل انتقاد است. زیرا چنانچه دادخواست در مهلت یک ساله تقدیم شده باشد و جریان دادرسی با اطلاع همراه بوده و حکم با گذشت حدود چهار سال از تاریخ فوت صادر شود مسئولیتی متوجه خواهان نیست. بنابراین نباید قانون به نحوی تفسیر شود که هزینه‌های اطلاع دادرسی در دستگاه قضایی را مردم متحمل شوند

۲-۲. نگاهی به سرعت دادرسی تجاری در چند کشور خارجی

آرای زیادی از دادگاه اروپایی حقوق بشر در زمینه اطلاع دادرسی صادر شده است (European Commission for the Efficiency of Justice, 2006: 16) این دادگاه در برخی از آرای خود مقرر نموده که کشورهای عضو ملزم هستند که مقررات و نظام‌های حقوقی خود را به نحوی سازماندهی کنند که دادگاه‌هایشان حقوق عامه در خصوص وصول به حکم نهایی در زمان متعارف را تضمین نمایند (دارایی، ۱۳۸۷: ۳۰).

در نظام حقوقی برخی از کشورها، در راستای کاهش خسارات ناشی از اطلاع دادرسی، ضمانت اجرایی را وضع کرده‌اند. به طور مثال در اتریش در ماده ۹۱ قانون دادگاه‌های این کشور ضمانت اجرا برای جبران ضرر ناشی از اطلاع دادرسی وضع شده است. همچنین در جریان اصلاحات قانون آئین دادرسی کیفری

۱. دادنامه‌های شماره ۲۴۰۰/۱۴ و ۲۴۰۷/۱۰ مورخ ۱۳۳۸/۳/۳۰ شعبه ۱۰ دیوان عالی کشور.

اتریش در مارس ۲۰۰۴ مقرر شد چنانچه پس از سپری شدن مدت متعارف رأی دعوا صادر نشود متهم حق خواهد داشت که تقاضای مختومه شدن دعوا را نماید. (European Commission for the Efficiency of Justice, 2006: 45)

در بلژیک به موجب ماده C-۲۱ الحاقی سال ۲۰۰۰ به قانون آئین دادرسی کیفری، در صورتی که مدت زمان رسیدگی فراتر از حد متعارف شود دادگاهها فقط می‌توانند متهم را به یک اعلام جرم ساده محکوم کنند بدون اینکه حق تعیین مجازات را داشته باشند (Ibid: 45-47).

در جمهوری چک طی قانون شماره ۱۹۲ مصوب ۲۰۰۳ مقررهای به قانون شماره ۶ (قانون دادگاهها و قضات) مصوب ۲۰۰۲ الحاق شد که به طرفین اجازه می‌دهد تا در برابر عدم اقدام یا تأخیر در رسیدگی، علیه دادگاه و قاضی شکایت کنند. چنانچه تأخیر، ناشی از عملکرد قاضی باشد به این امر در مرجع مربوطه رسیدگی و در صورت اثبات تقصیر قاضی در اطاله دادرسی به مجازات‌های انتظامی از جمله کسر حقوق و یا حتی در مجازات‌های سنگین‌تر به انفصال دائم از منصب قضا محکوم می‌شود. (Pim, Borzova, Barbara goth, 2004: 18-19)

برخی از حقوق دانان تغییر ناگهانی تورم اقتصادی و یا تغییر در اقتصاد کلان و ساختار آن را از عوامل افزایش اختلافات اقتصادی و در نتیجه تراکم پرونده‌ها در محاکم می‌دانند. در گزارش کمیسیون کارآمدی دادگستری اتحادیه اروپا بیان شده است که: «تغییر نوع اقتصاد برخی از کشورهای اروپایی از اقتصاد دولتی به اقتصاد آزاد، منجر به تغییر در روابط شهروندان نسبت به قانون و نیز تحول رسیدگی‌ها شده است و اصلاحاتی در قوانین آئین دادرسی و تفکیک صلاحیت دادگاهها بعمل آمده که سبب تأخیر در رسیدگی شده است. اصول جدید قانون اساسی درباره نظام قضایی مستقل و تفکیک قوا به تدریج تثبیت شده و این تغییرات منجر به اطاله دادرسی گشته است.» (Ibid: 29). امری که در ایران نیز در پی تحولات اقتصادی پس از دوران جنگ تحمیلی و گسترش خصوصی‌سازی اتفاق افتاده است (دارایی، پیشن: ۵۹).

بر اساس گزارش انجام کسب و کار بانک جهانی در سال ۲۰۱۳ دادرسی منصفانه و سریع در رسیدگی به اختلافات میان شرکت‌های کوچک نقشی اساسی در بهبود فعالیت‌های تجاری آنها ایفا می‌کند. چنانچه رسیدگی به اختلافات تجاری بیش از زمان معقول و قابل قبول به طول انجامد شرکت‌های کوچک ممکن است صرف‌نظر از نتیجه دادرسی توان مالی برای ادامه فعالیت تجاری در چنین بازه زمانی را از دست بدهند. در این حالت تعلل در اجرای عدالت و احقاق حق ممکن است منجر به نقض عدالت و ضایع شدن

حق گردد. البته برخی از شرکت‌ها تلاش می‌کنند که از اقامه دعوا در دادگاه‌ها خودداری کنند و بعضی از این شرکت‌ها تمایل دارند که اختلافات خود را خارج از دادگاه حل و فصل نمایند (مرکزالمیری، ۱۳۹۶: ۱۳۰).^۱ در نظام حقوقی آمریکا، دادرسی سریع و ارزان به عنوان یک هدف شناخته می‌شود. ماده ۱ قانون فدرال آیین دادرسی مدنی آمریکا، مقرر می‌دارد که قواعد این قانون، باید به منظور تضمین حل و فصل عادلانه، سریع و ارزان برای هر دعوا تفسیر و اجرا گردد.^۲ در ماده ۱۶ قانون مذکور، جهت مدیریت زمان دادرسی، امکان تعیین برنامه‌زمانی در مراحل تنظیم پرونده، پیش محاکمه و در جریان دادرسی پیش‌بینی شده است.^۳

۳. بررسی تطبیقی نقش سرعت در دادرسی تجاری

مطالعات انجام شده در زمینه امنیت اقتصادی و امنیت سرمایه‌گذاری، حکایت از آن دارد که در اکثر کشورها، چهار نهاد را مورد توجه قرار می‌دهند: الف: نهادهای مالی کشور. ب: نهادهای بخش قضائی کشور. ج: نهادهای اجتماعی کشور. د: نهادهای اداری کشور. آنچه از دستگاه قضائی انتظار دارند وجود دادگاه خاص برای رسیدگی به اختلافات تجاری است به نحوی که متضمن تسلط قاضی بر موضوع تجاری متنازع فیه باشد (عطوفی، جاویدان داروگر، ۱۳۹۵: ۶/ ۶؛ غفاری فرد، علمدار، ۱۴۰۰: ۳/ ۸۷).

سرعت در دادرسی و اجرای عدالت در زمان معقول امری است که در عصر حاضر، اکثریت قریب به اتفاق دادگاه‌ها در سراسر دنیا مکلف به رعایت آن هستند. تا جایی که در بند ۳ ماده ۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و نیز بند ۱ ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، سرعت در دادرسی را لازمه برخورداری از دادرسی عادلانه برشمرده‌اند و به همین جهت، یکی از حقوق بنیادین بشر در دادرسی قلمداد می‌شود. گفته شده بیش از سی درصد شکایات در دیوان اروپایی حقوق بشر مربوط به اطاله بی‌دلیل دادرسی در محاکم است که در برخی موارد منتهی به صدور حکم به محکومیت دولتها - از جمله اسلواکی، مجارستان و رومانی - شده است (راعی دهقی، موسوی، ۱۳۹۵: ۲۰). در این خصوص به بررسی اجمالی دو نظام حقوقی فرانسه و انگلیس خواهیم پرداخت.

۱. همچنین ر. ک: <https://openknowledge.worldbank.org>، مراجعه شده در ۲۸ اردیبهشت ۱۳۹۸.

2. Rule 1 Federal Rules of Civil Procedure: Scope and Purpose.

جهت ملاحظه متن کامل قانون، ر. ک: <https://www.federalrulesofcivilprocedure.org>، مراجعه شده در ۲۸ اردیبهشت ۱۳۹۸.

3. Rule 16 Federal Rules of Civil Procedure: Pretrial Conferences; Scheduling; Management.

۳-۱. نظام حقوقی فرانسه

مطابق قوانین فرانسه، دادرسی باید در مهلتی معقول و متعارف انجام شود در غیر این صورت، می‌تواند به موجب ماده ۷۸۱-۱ کد سازمان قضایی تقصیر سنگین تلقی شده و موجب مسئولیت قاضی گردد (Jean Serge, 2003: 501). در این کشور برای تسریع محاکمات قانون خاص تصویب شده است (غمامی، محسنی، پیشین، ۱۳۸۵: ۷۴: ۲۸۳). همچنین در راستای اصل سرعت، دادرسی فوری در سال ۱۸۰۶ میلادی در قانون آیین دادرسی مدنی فرانسه وضع شد.^۱ هرچند در دادگاه‌های فرانسه قاعده تعدد دادرسان حاکم بود ولی در دادرسی فوری، جهت تسریع در امور، وحدت قاضی حاکم شده بود. در این خصوص دادرس مذکور صلاحیت داشت تا اولاً در کلیه امور فوری اعم از مدنی یا بازرگانی تصمیم‌گیری کند. ثانیاً اشکالات اجرایی که سابقاً دادگاه دستور به اجرای آنها داده رفع نماید. (غمامی، محسنی، پیشین، ۱۳۹۰: ۴).

کشور فرانسه در سال ۲۰۰۲ میلادی، دادگاه‌هایی تأسیس نمود که صلاحیت آنها رسیدگی به دعاوی جزئی بود. تفکیک صلاحیت دادگاه‌ها در رسیدگی به دعاوی جزئی موجب تسریع رسیدگی در دعاوی کوچک شد. بر اساس مقررات فرانسه، دادگاه می‌تواند با خواهانی که در جریان دادرسی حسن نیت نداشته و در نتیجه، فرایند دادرسی را در جهت کشف واقع دچار اطاله کند، برخورد نماید. بدین توضیح که چنانچه محکوم له به مسائل غیر مرتبط در دعوا استناد کرده و موجب اطاله دادرسی شده باشد یا در فرایند دادرسی از مقررات آیین دادرسی سوء استفاده نموده باشد، دادگاه می‌تواند میزان هزینه‌هایی که محکوم له، استحقاق دریافت آنها را دارد، محدود نماید یا وی را از دریافت آن محروم نماید.^۲

ارائه سریع اسنادی که مورد استناد طرف مقابل قرار می‌گیرد یکی از مصادیق تعامل سازنده اصحاب دعوا با دادگاه در راستای اصل سرعت می‌باشد. عدم رعایت این امر می‌تواند موجب اطاله دادرسی گردد که بر اساس مقررات فرانسه دارای ضمانت اجرا می‌باشد.^۳ بدین ترتیب طرفی که به یک سند استناد می‌کند ملزم است آن را به اطلاع تمام طرفین رسیدگی برساند.^۴ اگر اسناد، تبادل نشده باشد هر طرف می‌تواند از دادگاه درخواست نماید که بدون تشریفات دستور تبادل را صادر کند. در این صورت دادگاه مهلت ارائه اسناد و در صورت امکان نحوه ارائه را نیز مشخص می‌کند. دادگاه در صورت لزوم، می‌تواند برای عدم

۱. قواعد دادرسی فوری در فرانسه موسوم به Référés در مواد ۷۰۶ تا ۸۱۱ قانون آیین دادرسی مدنی بیان شده است.

۲. ماده ۶۹۶ کد آیین دادرسی مدنی فرانسه (اصلاحی ۲۰۱۱): طرف بازنده به پرداخت هزینه‌ها محکوم می‌شود مگر اینکه قاضی وفق تصمیمی مستدل، تمام یا بخشی از مسئولیت را بر عهده طرف دیگر نهاده باشد.

۳. ماده ۱۳۴ کد آیین دادرسی مدنی فرانسه.

۴. ماده ۱۳۲ کد آیین دادرسی مدنی فرانسه.

رعایت مهلت مذکور، ضمانت اجرای جریمه تأخیر تعیین نماید.^۱ این ضمانت اجرا در مورد ثالث مستنکف از ارائه اسناد نیز اعمال می‌شود.^۲

۲-۳. نظام حقوقی انگلیس

در جهت رفع اطاله دادرسی برخی از کشورها ضمن تخصصی کردن محاکم خود، در دادگاه‌های حقوقی نیز ساز و کارهای کارآمدی در صلاحیت محاکم پیش‌بینی کرده‌اند. یکی از این راه کارها تفکیک دعاوی کوچک از دعاوی پیچیده و بزرگ است بدین ترتیب «دادگاه‌های کوچک»^۳ را تأسیس نمودند. هدف از تشکیل این دادگاه صرفاً رسیدگی به دعاوی کوچک و کم اهمیت نیست. بلکه برای اشخاصی که قادر به پرداخت هزینه دادرسی نبوده و نیز شرایط لازم برای برخورداری از مشاوره حقوقی رایگان را ندارد، این نوع دادگاه ایجاد تسهیل می‌کند (Fiadjoe, 2004: 16).

در انگلیس با تصویب آئین رسیدگی به دعاوی کوچک در سال ۱۹۷۳ میلادی دعاوی مالی با خواسته کمتر از ۷۵ پوند استرلینگ (معادل ۱۷۵ دلار) را دعاوی کوچک محسوب کردند که به مرور زمان مبالغ آن را متناسب با تورم افزایش می‌دادند و در سال ۱۹۹۸ به ۵۰۰۰ پوند استرلینگ (معادل ۸۳۰۰ دلار) افزایش پیدا کرد. رسیدگی در این نوع دعاوی غیررسمی‌تر از دعاوی سنتی در امور مدنی بوده و با سرعت بیشتری اختلاف حل و فصل می‌شود. قاضی می‌تواند اشخاص را در طرح دعوی و تحصیل دلیل راهنمایی کند. حتی در اوایل تصویب این قانون که هنوز دادگاه خاصی ایجاد نشده بود رسیدگی در «اتاق رسمی جلسات دادگاه»^۴ انجام نمی‌شد بلکه در «اتاق مشاوره قاضی با وکلا»^۵ صورت می‌گرفت (Baldwin, 2000: 1&2).

یکی از ویژگی‌های دعاوی کوچک در انگلیس این است که محکوم علیه ملزم به پرداخت هزینه‌های دادرسی به طرف مقابل نمی‌شود. این امر موجب می‌شود که اشخاص غیر حرفه‌ای تمایل بیشتری به طرح دعاوی خود در قالب دعاوی کوچک داشته باشند (Ibid: 2). البته در این خصوص «اصل هزینه‌های اقتصادی»^۶ را می‌توان به عنوان استثناء مطرح نمود که به معنای لزوم کاهش هزینه‌های دادرسی می‌باشد (Bayles, 1987: 24). در این راستا، در حقوق انگلیس، تا ۲۵ درصد هزینه‌های دادرسی بر اشخاصی

۱. ماده ۱۳۴ کد آیین دادرسی مدنی فرانسه.

۲. ماده ۱۳۹ کد آیین دادرسی مدنی فرانسه.

3. Small claims court.
4. Courtroom
5. Chamber
6. The principle economic cost.

که موجب اطاله دادرسی شوند، تحمیل می‌گردد. این امر، قدرت دادرسی در کنترل سوء استفاده اصحاب دعوا در اتلاف زمان را افزایش می‌دهد (Slapper, Kellay, 2006: 27).

وظیفه دادرسی در خصوص رعایت اصل سرعت، از زمان شروع جلسه دادرسی آغاز می‌شود و نقش وی در این مرحله برجسته‌تر است، ولی از نقش او در مرحله مقدماتی^۱ نیز نباید غافل بود. بسیاری از کشورهای اروپایی، برای مرحله مقدماتی، قاضی مستقل با عنوان قاضی آماده‌ساز پرونده^۲ تعیین کرده‌اند. در رویه قضایی ایران، این خلأ با دخالت قاضی رسیدگی‌کننده و صادرکننده رأی جبران می‌شود (دهقانی، پیشین ۲۱).

در حقوق انگلیس با توجه به شاخص‌هایی مثل ارزش خواسته،^۳ طولانی بودن دادرسی^۴، پیچیدگی دعوا^۵ و راه‌های جبران خسارت^۶ سه مسیر برای پرونده تعیین می‌شود (Slapper, Kellay, op. cit: 154): اول - مسیر دعاوی خرد^۷، دوم - مسیرهای سریع^۸ و سوم - مسیرهای چند بعدی^۹.

1. Pre Trial..
2. Preparatory Judge.
3. Amount Claim
4. The Length of Trial.
5. The Complexity of the Case.
6. The Type of Remedy Sought
7. The Small Claims Track.
8. Fast Track.
9. The multi track.

نتیجه‌گیری:

۱. سرعت در حقوق تجارت از خصایص ذاتی روابط تجارتي و از اصول بنيادين محسوب مي‌شود. سرعت در گردش سرمايه، سرعت در انجام معاملات، سرعت در پرداخت، دريافت ثمن معامله و سرعت در تعيين تکليف وجوه و معاملات تجاري متنازع فيه نقش اساسي در روابط بازرگانان دارد که تحقق اين امر مستلزم حل و فصل سريع اختلافات تجاري است. در کشورهاي همچون ايران که نرخ تورم بالاست طولاني شدن دادرسي در دعاوي مربوط به ديون مالي، خسارت ناشي از کاهش ارزش پول در گذر زمان نيز به ذيق تحمیل مي‌شود. هر چند ايراد خسارت مذکور مي‌تواند ناشي از تعدد اسباب باشد ليکن سهم دستگاه قضايي در اطاله دادرسي قابل اغماض نمي‌باشد. هنگامي که دعوا در امور تجاري يا ميان بازرگانان باشد اهميت موضوع دوچندان مي‌شود. چه اينکه با بلوکه شدن و بلاتکليف ماندن وجوه و سرمايه در گردش تاجر، مشکلات مالي جدي براي تداوم حيات تجاري تاجر و حتي اشتغال کارکنان آنها ايجاد مي‌شود.

۲. بررسي نظرات، مقالات و ديده‌گاه‌هاي برخي از اقتصاد دانان و سرمايه‌گذارهاي داخلي و خارجي حکايت از آن دارد که عوامل متعدد سياسي، اقتصادي و قضايي بر امنيت سرمايه‌گذاري داخلي و خارجي در کشورها تأثيرگذار هستند. امنيت سرمايه‌گذاري زماني حاصل مي‌شود که مجموعه اين عوامل در ميانگيني از شرايط مناسب و قابل قبول قرار داشته باشند. با اين وصف، تصويب قانون آيين دادرسي تجاري و ايجاد دادگاه‌هاي تجاري را لازم و ضروري مي‌دانند. به نحوي که متضمن سرعت در حل و فصل اختلافات تجاري توأم با دقت و تسلط قاضي بر موضوع تجاري متنازع فيه باشد. اين امر در گزارش بانک جهاني که در نتيجه بررسي وضعيت ۱۰ شاخص کسب و کار در ايران بود به وضوح ديده مي‌شود. در گزارش سال ۲۰۱۸، ايران در ميان ۱۹۰ کشور دنيا در رتبه ۱۶۰ قرار گرفته است. بانک جهاني يکي از علل رتبه پايين ايران در گزارش مذکور را فقدان دادگاه‌هاي تجاري و طولاني بودن زمان رسيدگي به دعاوي مربوطه (عدم رعايت اصل سرعت در دادرسي تجاري) بيان کرده است.

۳. بررسي رويه قضايي در پرونده‌هايي که مربوط به واحدهاي توليدي و سرمايه‌گذاري است نشان مي‌دهد قضاات در محاکم عمومي رويه منسجمي و واحدي در مواجهه با دعاوي تجاري و اختلافات سرمايه‌گذاران داخلي و خارجي ندارند و در برخي موارد نتيجه اجرائي آراي قضاات کاملاً ضد توليد و اشتغال پايدار بوده است. تخصصي بودن بسياري از موضوعات تجاري و اقتصادي در حوزه خرد و کلان و گاهي اشراف کافي نداشتن قاضي بر موضوع اختلاف موجب مي‌شود صرفاً جنبه حقوقي و قضايي

موضوع مورد حکم قرار گیرد. حال آنکه سیستم قضایی کشورهای توسعه یافته، با درک صحیح از اوضاع و احوال بنگاه‌های اقتصادی و دعاوی تجاری به تبعات حکم صادره و تأثیر آن بر تولید، اشتغال، استمرار و بقای تجارت و کسب و کار نیز توجه می‌کنند. امری که در محاکم عمومی ایران مغفول می‌باشد. شاهد مثال آن تعطیلی بسیاری از کارخانه‌ها و کارگاه‌ها در نتیجه طرح دعاوی بانک‌ها و صدور آرای محاکم غیر تجاری در ایران است که یکی از تبعات اقتصادی و اجتماعی آن بیکاری و از بین رفتن اشتغال است. ۴. از آنجایی که یکی از موانع سرمایه‌گذاری خارجی در ایران، عدم وجود دادگاه‌های تجاری اعلام شده است بنابراین نقش قضات متخصص در رسیدگی به دعاوی تجاری در توسعه تجارت، تسهیل سرمایه‌گذاری و بهبود شاخصهای اقتصادی جوامع امروزی انکارناپذیر است. از این جهت ایجاد دادگاه‌های تجاری در ایران بسیار ضروری می‌باشد. بدیهی است دادگاه تخصصی که مقام رسیدگی‌کننده آن تخصص لازم و آشنایی با عرف و عادات تجاری را نداشته باشد نیز نتیجه مطلوبی در پی نخواهد داشت. در دعاوی تجاری که دارای پیچیدگی بوده و نیازمند دانش تخصصی تجاری می‌باشد، چنانچه دادرس مسلط به حقوق بازرگانی نباشد، نمی‌تواند نقشه راهی برای دعاوی تجاری ترسیم کند و این امر خود عاملی برای اطاله دادرسی تجاری می‌شود. بنابراین بهره‌گیری از قضات متخصص - و عنداللزوم مشاوران بازرگانی - در ارتقاء کیفیت دادرسی تجاری نقش به‌سزایی خواهد داشت.

همچنین نباید از تجربیات موفق کشورهای پیشرفته در این زمینه‌ها غافل بود. باید در جهت اصلاح قوانین و ساختارها گام بزرگی برداشته شود تا در جهت افزایش سرعت دادرسی خصوصاً در دعاوی تجاری نتیجه محسوسی حاصل شده تا شاهد رشد و تحول اقتصادی در کشور باشیم.

الف - منابع فارسی:

۱. افتخار جهرمی، گودرز؛ خراسانی، سیدعلی، (۱۳۹۶)، «تبیین اصول و قواعد دادرسی تجاری و ارزیابی کارایی آن از منظر تحلیل اقتصادی حقوق»، مجله مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۸، شماره ۱، ۱۳۹۶، صص ۴۵-۶۵.
۲. امین، حسن، (۱۳۸۲)، تاریخ حقوق ایران، چ ۱، تهران: انتشارات دائره المعارف ایرانشناسی.
۳. پرو، روژه، (۱۳۸۴)، نهادهای قضایی فرانسه، ترجمه: شهرام ابراهیمی، عباس تدین و غلامحسین کوشکی چ ۱، تهران: انتشارات سلسبیل.
۴. پژوهان، جمشید؛ تانیا، خسروی، (۱۳۹۱)، «تأثیر تورم بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی» فصلنامه دانش سرمایه‌گذاری، دوره ۱، شماره ۴، صص ۱-۱۷.
۵. دارایی، محمدهادی، (۱۳۸۷)، اطاله دادرسی و روش‌های جایگزین حل اختلاف، چ ۱، تهران: انتشارات معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی.
۶. دهقانی، حسین، (۱۳۹۰)، «مدیریت زمان: تسریع در دادرسی»، تعالی حقوق، سال سوم، شماره ۱۲، صص ۱۳-۳۶.
۷. راعی دهقی، مسعود؛ موسوی، کاوه، (۱۳۹۵)، «حقوق خواهان و خوانده از منظر حقوق بشر (با تأکید خاص بر رویه دادگاه اروپایی حقوق بشر)»، مجله حقوقی بین‌المللی، شماره ۵۵، صص ۱۸۵-۲۱۰.
۸. راوندی، مرتضی، (۱۳۶۸)، سیر قانون دادگستری در ایران، چ ۱، تهران: انتشارات چشم.
۹. ستوده تهرانی، حسن، (۱۳۸۹)، حقوق تجارت، ج ۴، چ ۱۲، تهران: انتشارات دادگستر.
۱۰. سعیدی، علی؛ میعاد، زهرا، (۱۳۹۰)، «بررسی موانع عمده سرمایه‌گذاری خارجی در ایران از دیدگاه سرمایه‌گذاران خارجی»، مجله پژوهشنامه اقتصادی، سال یازدهم، شماره ۲، صص ۱۸۱-۲۰۰.
۱۱. صقری، محمد، (۱۳۸۸)، حقوق بازرگانی (ورشکستگی)، ج ۱، چ ۲، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۲. قاسمی حامد، عباس؛ غفوری اصل، غزل، (۱۳۹۵)، «لزوم احیای دادگاه‌های تجاری در ایران»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره ۷۳، صص ۳۵-۵۷.
۱۳. علی‌محمدی نافچی، زهرا، (۱۳۹۵)، «جایگاه اصول و قواعد دادرسی در نظام دادرسی مدنی ایران»، سومین همایش بسترهای فساد مالی و اداری در نظام حقوقی ایران با رویکرد اصلاح و توسعه نظام حقوقی، میبد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میبد.

۱۴. عطوفی، غلامرضا؛ جاویدان داروگر، حمیدرضا، (۱۳۹۵)، «اهمیت و جایگاه امنیت اقتصادی در توسعه اقتصادی»، فصلنامه پژوهش ملل، دوره ۲، شماره ۶، صص ۱-۱۰.
۱۵. عمید، حسن، (۱۳۸۴)، فرهنگ لغت فارسی، چ ۳۳، تهران: انتشارات امیر کبیر.
۱۶. غفاری فرد، محمد؛ علمدار، غلامعباس؛ افضلی، غلامرضا، (۱۴۰۰)، «رتبه بندی مؤلفه‌های تعیین‌کننده شاخص ترکیبی امنیت سرمایه‌گذاری در ایران»، مجله مطالعات امنیت اقتصادی، سال اول، شماره ۳، صص ۸۳-۱۰۶.
۱۷. غمامی، مجید؛ حسن محسنی، (۱۳۹۰)، آیین دادرسی مدنی فراملی، چ ۱، تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار.
۱۸. ..... (۱۳۸۵)، «اصول تضمین‌کننده عملکرد دموکراتیک در دادرسی و اصول مربوط به ویژگیهای دادرسی مدنی»، فصلنامه حقوق، شماره ۷۴، صص ۲۶۵-۲۹۶.
۱۹. غمیروی گلوچه، محمد، (۱۳۹۷)، «قاعده آمره اصول و تشریفات دادرسی در قانون آیین دادرسی مدنی و ضمانت اجرای نقض آن»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، چاپ نشده.
۲۰. متین دفتری، احمد، (۱۳۷۸)، آئین دادرسی مدنی بازرگانی، ج ۱، چ ۱، تهران: انتشارات مجد.
۲۱. محسنی، حسن، (۱۳۹۴)، آئین دادرسی مدنی فرانسه، ج ۲، چ ۱، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۲۲. ..... (۱۳۸۹)، اداره جریان دادرسی مدنی (بر پایه همکاری و در چارچوب اصول دادرسی)، چ ۱، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۲۳. ..... (۱۳۸۷)، «عدالت آیینی: پژوهشی پیرامون نظریه‌های دادرسی عادلانه مدنی»، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۸، شماره ۱، صص ۲۸۵-۳۱۹.
۲۴. مرکزالمیری، احمد، (۱۳۹۶)، شاخص‌های نظام قضایی برای بهبود نظام کسب و کار، پژوهشگاه قوه قضاییه، چ ۱، تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه.
۲۵. مهاجری، علی، (۱۳۸۷)، مبسوط در آیین دادرسی مدنی، ج ۱، چ ۱، تهران: انتشارات فکرسازان.
۲۶. دفتر پایش و بهبود محیط کسب و کار، معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی جمهوری اسلامی ایران، گزارش وضعیت ایران در شاخص سهولت انجام کسب و کار سال ۲۰۱۸ میلادی بانک جهانی و راهکارهای پیشنهادی ارتقای آن، ۱۳۹۶، قابل دسترسی در: <http://eshteghal.ir>: مراجعه شده در ۲۸ اردیبهشت ۱۳۹۸.

ب- منابع عربی:

۲۷. طیب، سید عبدالحسین، (۱۳۷۸)، أطیب البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۱، چ ۲، انتشارات اسلام.

ج- منابع لاتین:

28. American Law Institute (Washington, D. C. , U. S. A.) and UNIDROIT (Rome,Italy) , U. S. A. cambridge university Press. 2006. ALI/UNIDROIT, Principles of Transnational Civil Procedure. Available from: <https://www.unidroit.org>.. Accessed May 13, 2019.
29. Baldwin, John, Access to Justice, the English Experience with Small Claims , The World Bank Group, number 40, 2000.
30. Bayles ,Micheal D. Principle of law. (1987). A Normative Analysis, Netherlands: D. Reidel Publishing Company.
31. European Commission for the Efficiency of Justice, Length of Court Proceedings in the Member States of the Council of Europe Based on the Case - law of the European Court of Human Rights , strasbourg,2006.
32. Fiadjoe, Albert Alternative Disput Resolution. (2004). A Developing World Perspective, University of the West Indies Barbados.
33. Gerlis, Stephen, Loughlin Paula. (2004). Civil Procedure, Londo, Cavendish Publication.
34. International Bank for Reconstruction and Development, The word bank, Doing Business 2014, Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises, Comparing Business Regulations for Domestic Firms in 189 Economies, Available from: <http://www.doingbusiness.Org>. Accessed May 13, 2019.
35. Pim Albert , Ivana Borzova , Barbara goth – Flemmich. (2004). Practical ways of combatiny delays in the Justice System , Excenssive Workload of Judges and cas backlogs , European Commission for the Efficiency of Justice, Strasbory, 8, (5) (D1).
36. Slapper, Gray and Kellay, David. (2006). The English Legal System , six Edition, Routledag Cavendish.
37. Vincent, Jean et Guinchard, Serge. (2003). Procédure Civile, Paris.

د- منابع اینترنتی:

38. <https://openknowledge.worldbank.org>
39. <https://rm.coe.int>
40. <https://www.doingbusiness.org>
41. <http://www.Legifrance.gouv.fr>

Establishment of Commercial Courts in line with the Principle of Speed in Court Proceedings

Homayoun Mafi¹
Rahman Afshar Vangini²

Abstract

One of the criteria for evaluating a fair trial is speed in court proceedings. In cases where a dispute concerns commercial matters, the speed of the court proceedings gains great significance.

In some countries, commercial courts have been established to expedite court proceedings in cases dealing with commercial disputes, increasing the accuracy and quality of court proceedings.

In the current age, when human progress in various fields, including commercial law is undergoing exponential growth, on the one hand disputes arising from interactions between different fields have become particularly complex and their settlement requires the application of numerous specialties, on the other hand, the court process is expensive and time-consuming. Since speed is an inherent feature of business, trial length in commercial proceedings can lead to considerable financial loss to the trader.

Therefore, in foreign investment, in choosing a country to invest in, businessmen, in addition to evaluating its security and economic stability, also pay close attention to the possibility of quick settlement of trade disputes. Therefore, overlooking this issue may greatly damage the country's economy. Thus, the present article seeks to analyze the concept of the principle of speed, examining the need to establish commercial courts and their role in commercial proceedings.

KeyWord: *Principle of speed, Commercial procedure, Commercial court, Role of speed in trials.*

-
1. Professor at the Department of Private Law, University of Judicial Science and Administrative Services, Tehran, Iran, (Email:hmynmafi@yahoo.com)
  2. Head of Branch number 42 of the Court of Administrative Justice, (Email:afshar.r8@gmail.com)